

בענין שמיטת כספים

הרב חיים שיוביץ
כולל העליון ע"ש וקסנר
ישיבת רבנו יצחק אלחנן

בענין שמיטת כספים

א .

איתא בגמ' גיטין (לו.) "ומי איכא מידי דמדאו' משמטא שביעית והתקין הלל דלא משמטא, אמר אביי בשביעית בזה"ז ורבי היא וכו'. ומי איכא מידי דמדאורייתא לא משמטא שביעית ותקיננו רבנן דתשמט, אמר אביי שב ואל תעשה הוא, רבא אמר הפקר ב"ד היה הפקר . "

ונחלקו הראשונים אם בא רבא לתרץ גם את הקושי' הראשונה. כתבו התוס' (ד"ה מי) השתא לא בא רבא לשנויי הפקר ב"ד משום דקשיא ליה דלא היה לו להלל לעקור שביעית דאו', ואע"פ דמהני דאו', דלא היה לו לעשות תקנה ללמד לעשות כן שביטל בכך השמטת כספים שצותה תורה. אבל רש"י פי' דרבא קאי נמי לשנויי פרכא קמא. והיינו על פי הבנתו בקושיית הגמ', דלא הבין כתוס' אלא כתב (בד"ה והתקין הלל) דלא תשמט ועקר דבר מן התורה עכ"ל. כלו', קושיית הגמ' היתה באיזה כח עקר הלל שמיטה דאו'. ולפי"ז מובן שפיר תירוצו של רבא דהפקר ב"ד. (ועי' בתוד"ה בזמן דפי' ר"ת כרש"י.)

ועי' ברמב"ם (פ"ט מהל' שמיטה ויובל הט"ז) וז"ל ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמיטת כספים בזה"ז שהיא מדברי סופרים אבל שמיטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה. והשיג הראב"ד, וז"ל, זה אינו מחוור דאביי הוא דאמר הכי אבל רבא פליג ואמר הפקר ב"ד הפקר הלכך נוהג בכל זמן עכ"ל. והניח בהשגתו כפי' רש"י הנ"ל, ולכאו' היינו משום דע"כ לא ס"ל לרמב"ם כפי' התוס', שהרי כתב הרמב"ם דאין פרוזבול מועיל אלא בשביעית בזה"ז, ולתוס' בודאי מועיל בכל זמן, אלא דלא היה לו ללמד לעשות כן אלא בזה"ז. וא"כ, ע"כ הבין הרמב"ם את קושיית

כתונת יוסף · Error! Number cannot be represented in specified format.

הרב חיים שיוביץ

הגמ' כרש"י, דאיך היה לו כח לתקן, וא"כ בודאי מהני תירוצו של רבא, ואמאי פסק הרמב"ם כאביי.

ועי' ברדב"ז (שם) דתי' דלא קי"ל כרבא אלא היכא דאפליגו בדנפשייהו, אבל כי הכא, דאפליגו בתרוצא דמתני', אפשר דהלכתא כאביי. והכסף משנה תירץ דהרמב"ם ס"ל כתוס' דלא בא רבא לתרץ את הקושי' הראשונה. והיינו, דאע"פ דע"כ הבין את הקושי' כרש"י (כנ"ל) מ"מ ס"ל דלא מהני טעמא דהפקר ב"ד כאן, דאם היתה השמיטה דאו' לא הוה מתקני להפקיע ממונא. וכבר הקשו עליו ממה שכתב הרמב"ם (פכ"ה מהל' סנהדרין ה"ו) דיש לב"ד כח להפקיר ולהקנות. ומאי שנא הכא דלא הוה מתקני להפקיע ממונא.

ונ"ל שיש להבין את דברי הרמב"ם בענין אחר. והיינו ע"פ מש"כ הגר"ח (בפ"ט מהל' שמיטה ויובל ה"ו). עי' שם שנחלקו הרמב"ם והראב"ד בענין שבועה, דפסק הרמב"ם דשביעית משמטת שבועה, (כדאיתא במשנה בשבועות, דף מ"ט). ואעפ"כ כתב בהל' ח' דאין שביעית משמטת מלוה שנעשית כפרנית (ע"פ הירושלמי). ותמה הראב"ד דאין שבועה אלא אם כפר, ואיך תשמט השבועה אם אינה משמטת את החוב. ולכן פסק הראב"ד דדין כפרנית אינה אלא בכה"ג דאין שם שבועה. ופי' הגר"ח דדעת הראב"ד היא דשביעית לא שייך אלא בממונא, ולא שייך בשבועה לחוד. וע"כ פירש הראב"ד דהגזזה"כ דשביעית משמטת את השבועה בא להשמיענו דבמקום שהלוה נתחייב שבועה אז גם עצם החוב נשמט. אבל הרמב"ם ס"ל דשייך לומר שישמט את השבועה לחוד אע"פ שהחוב ממון אינה נשמט. והיינו משום דכיון דאיכא לאו דלא יגוש, א"כ אף אם עצם החוב איננו מתבטל מ"מ נוהג בו דין שמיטה לענין זה שאינו יכול לנוגשו.

ונראה ברור לפי"ז דנח' בגדר דין שביעית. לפי הראב"ד שביעית הוי בעיקרו דיני ממונות, ולכן לא שייך דיני שביעית בשבועה אלא א"כ נשמט החוב. אבל הרמב"ם ס"ל דדין שביעית הוי בעיקרו דיני איסור והיתר, ושפיר שייך השמטת שביעית בשבועה אף במקום דלא משמט עצם החוב.

ולפי"ז יש לבאר את הענין הראשון. הראב"ד הבין כפירוש רש"י דרבא קאי על הקושי' הראשונה, דהקש' הגמ' איך היה כח להלל לתקן פרוזבול לעקור

Error! Number cannot be represented in specified format. - כתונת

יוסף

בענין שמיטת כספים

שביעית דאו'. ותי' הגמ' דכיון דדין שביעית הוי בעיקרו דיני ממונות, יש כח לחכמ' לעקור דבר מן התורה, דהפקר ב"ד הפקר. אבל הרמב"ם ס"ל דבעיקר, איסורי שביעית הוי דיני איסור והיתר, ולא שייך הפקר ב"ד, ולכן הבין את תירוץ הגמ' כתוס'. והיינו, דלא קאי רבא לשנויי הך פירכא. ואף לרבא התירוץ היא דהלל תיקן דוקא בזה"ז, ובזמן דאו' לא היה לו כח לתקן, ובשביעית דאו' לא מהני פרוזבול¹ דלפי הרמב"ם לא שייך הפקר ב"ד בלא יגוש משום דהוי איסור והיתר. וכן שמעתיה בשם הרה"ג ר' אהרן סולוביציק זצ"ל.

ב.

ובענין הך פלוגתא באיסור לא יגוש, אי הוי איסורא או ממונא, נראה דע"כ ס"ל להרא"ש כהרמב"ם דהוי איסורא, וז"ל (גיטין פ"ד סו"ס כ'):

והא דאין כותבין פרוזבול בשביעית אע"פ שאינה משמטת נראה לפרש הטעם ע"פ המקראות מקץ שבע שנים תעשה שמיטה וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו. מפשטיה דקרא ילפינן דאין שביעית משמטת אלא בסופה כדכתי' מקץ שבע שנים תעשה שמיטה וזה דבר השמיטה שאינו אלא בסוף השבע שמוט כל בעל משה ידו. אבל מיד כשהתחילה שנת השמיטה אין ב"ד בודקין לגבות שום חוב וגם המלוה בעצמו אין לו ליגוש הלוח דכתיב לא יגוש את אחיו ואת רעהו כי קרא שמיטה לה' מיד שנכנסה שמיטה לא יגוש אבל אם יפרע הלוח מעצמו אין צריך לומר משמט אני וכמו שאין נזקקין לגבות חוב כך אין נזקקין לכתוב פרוזבול מיד כשנכנסה שביעית.

ומדס"ל דחל איסור לא יגוש בתחילת השנה אע"ג דלא נשמט החוב עד לאחר שביעית, ע"כ ס"ל דאיסור לא יגוש הוי איסור בפנ"ע ולא מחמת הממון, וכדעת הרמב"ם.

¹ כעין הדברים מצאתי בספר תורת זרעים (פ"י מ"ג).

הרב חיים שיוביץ

וגם היראים (החדש, קס"ד) ס"ל הכי, דפסק דאף לאחר שביעית לא פקע החוב בכלל, וחייב הלוח לשלם, אלא דיש חיוב אקרקפתא דמלוה לשמטתו. וע"כ הניח דיני שביעית אינם מחמת הממון, אלא איסור (ומצוה) בפנ"ע כשאר המצוות.

ג.

איתא בגמ' מכות (ג:) ב' לשונות אי מלוה לעשר שנים משמטת או לא. והביא הרא"ש (סימן ג') את דעת ר"ת דקי"ל כלישנא בתרא דאינה משמטת. ופירש הרא"ש דס"ל לר"ת דאיכא הוכחות מסוגיות הש"ס ומשום דמתני' מסייע ליה. ואח"כ כתב הרא"ש דאיהו נמי פסק הכי משום דשמיטת כספים בזה"ז דרבנן, וספיקא דרבנן לקולא. וע' בבית יוסף (סי' ס"ז) דהקש', וא"ת הא בספיקא דממונא נקטינן קולא לנתבע והכא הוי איפכא קולא לתובע. ותי', ונראה לי דטעמיה משום דמשמטה איסורא הוא ומקילין דלא תנהוג כיון דרבנן היא בזמן הזה. ונהי דנפקא מינה לענין ממונא והויא חומרא לתובע, מכל מקום כיון דבעיקרא דדינא לא אתי למיבעי אי מפקינן ממונא מהאי גברא, אלא לענין איסורא אי נהג השביעית או לא, לקולא נקטינן עכ"ל. ומבואר דס"ל נמי לבית יוסף (בפירושו לשיטת הרא"ש) דדין שביעית הוי בעיקרו דין איסור והיתר ולא דין ממון. ונראה דהרא"ש ור"ת אזלו כאן לפי שיטתם. וכבר הוכחנו דהרא"ש סובר כהרמב"ם דשביעית הוי דיני איסור, ולכן פסק דאמרינן ספיקא דרבנן לקולא, וכמש"כ הב"י. אך כתבנו לעיל דר"ת ס"ל כרש"י בפירושו לגמ' בגיטין (ל"ו) ולפי רבא, מהני תקנת פרוזבול מדין הפקר ב"ד. וא"כ ע"כ ס"ל דהוי דין ממוני. ולכן לא כתב רבינו תם טעמא דספיקא דרבנן לקולא, אלא הוכחות אחרות.

ד.

איתא בגמ' גיטין (לז:) המחזיר חוב בשביעית צריך שיאמר לו משמט אני. ואם אמר לו אעפ"כ, יקבל הימנו שנאמר וזה דבר השמיטה. אמר רבה ותלי ליה עד

Error! Number cannot be represented in specified format. כתונת

יוסף

בענין שמיטת כספים

דאמר הכי. איתיבי אביי כשהוא נותן לו, אל יאמר לו בחובי אני נותן לך, אלא יאמר שלי הן, ובמתנה אני נותן לך. אמר ליה, ותלי ליה עד דאמר הכי. ועי' ברש"י ובתוס' רי"ד דפי' שיכול לכפותו לשלם (וז"ל רש"י, יתלנו על עץ אם גברה ידו) אף אם אין הלוח רוצה לשלם לאחר שהשמיטו. ולכאו' צ"ע דאמאי מותר לכפותו לשלם מאחר דהשמיט השביעית את החוב. ונחלקו עליהם שאר הראשונים, ופי' דודאי אינו יכול לכפותו. וכוונת הגמ' היא, וז"ל הרא"ש, ותלי ליה, כלומר יהא עניו תלויות יושב ומצפה עד שיאמר כן. וז"ל הרמב"ם (פ"ט מהל' שמיטה ויובל הכ"ט) מסבב עמו בדברים עד שיאמר וכו'. וע"כ ס"ל לרש"י ותוס' רי"ד דהחוב קיים אף לאחר שביעית (וז"ל התוס' רי"ד, ואח"כ מותר לגבות חובו) אלא דאיכא מצוה אקרקפתא דגברא שלא יגבה.² ולאחר שקיים מצותו (מגזזה"כ כדיבור לבד) מותר לגבות חובו. אך צריכים ליישב דברי רש"י במה שכתב (בד"ה דאמר הכי) דאין כאן איסור לא יגוש משום דלא בבי דינא קתבע ליה ולאו משום חוב.³ ונראה לפע"ד דכוונתו היא, דכיון דאמר במתנה אני נותן, ואינו נותן בתורת חוב, אין איסור. כלו', גדר האיסור לא יגוש היא לשלם בתורת חוב דוקא. ומ"מ, מותר לכפותו משום דאיכא חיוב ממון. ונראה ברור לפי"ד דהבינו כהרמב"ם והרא"ש דדיני שביעית הוּו בעיקר דיני איסור ואין האיסור מחמת הדיני ממונות, שהרי אין שום דין ממון, אלא מצוה ואיסור אקרקפתא דגברא⁴ ומכיון דאזל המצוה, נשאר החיוב ממון.

ה.

איתא במכות (ג:) האומר לחבירו ע"מ שלא תשמטני בשביעית, שביעית משמטתו, ע"מ שלא תשמטני שביעית, שביעית משמטתו. וכתב הרמב"ם (פ"ט מהל' שמיטה ויובל ה"י) דברישא מהני משום שכל תנאי שבממון קיים ומצא זה

² אין כונתי להשוותן לשיטת היראים.

³ ות' החתם סופר דס"ל לרש"י דפקע החוב, ומותר לכפותו ליתנו מתנה הבא מכח חוב. ולכאו' צ"ע בהגדרתו.

⁴ ואע"ג שזה סותר למש"כ לעיל בדברי רש"י בגיטין, הרי כבר סתר רש"י את עצמו במכות (ג: ד"ה מוסר שטרותיו לב"ד) שכתב דפרוובול מהני מדין מוסר שטרותיו דאור' וע"כ זה סותר לדבריו בגיטין, וצ"ע.

כתונת יוסף · Error! Number cannot be represented in specified format.

הרב חיים שיוביץ

חייב עצמו בממון שלא חייבה אותו תורה בו, שהוא חייב. ולכא' קשה, שהרי איסור לא יגוש הוי דין באיסורין ואינו דין בממונות, ובפרט לפי מש"כ בדעת הרמב"ם. וא"כ, אמאי קרי ליה תנאי שבממון. ועוד, הקשה הלחם משנה (פי"ג מהל' מכירה ה"ג) דפסק הרמב"ם כשיטת רב, דבין אם אמר ע"מ שאין עלי, ובין אם אמר ע"מ שאין בו אונאה דלא מהני התנאי. וא"כ אמאי פסק כאן כשמואל. ונראה לתרץ על פי מה דאיתא בגמ' בבבא מציעה (נא) אמר לך רב, אנא דאמרי אפי' לר' יהודה, עד כאן לא קאמר ר' יהודה התם אלא דידעה וקא מחלה אבל הכא מי ידע דקמחיל. ומשמע להדיא דלפי רב, כללא דתנאי שבממון הוא דמהני מדין מחילה. ולכא' ניחא קושיית הלח"מ, דבשמיטה ידע דקמחיל. ולפי"ז יש ליישב קושייתנו הראשונה. דמש"כ הרמב"ם דמהני מדין תנאי שבממון, אין פי' דהוי דיני ממונות, אלא פירושו היא דמהני מדין מחילה.⁵ וכן כתב הקצות החושן (סי' ס"ז ס"ק ג') בשם הכנה"ג דשביעית שאני מאונאה דידע דקמחיל. וכ"כ החזון איש (ליקוטים לחו"מ סי' י"ב אות ט"ו) דמהני התנאי מדין מחילה. וכתב החזו"א דמכאן נראה שהשמטת החוב היא זכותו של הלוה. אך כתב הקהלות יעקב (שביעית סי' י"ח) דמהני התנאי משום דהוי כהתחייבות חדשה. אבל באמת א"א להתנות להפקיע השמטת השביעית. ואע"ג דלא יגוש הוי איסור ולא ממון, מ"מ ניתן למחילה. והיינו משום דהוי מצוה בין אדם לחבירו, דהוי זכות ללוה, ומותר לו למחול.

ו.

ולכא' פליגי בזה נמי האחרונים. דאיתא בגמ' (גיטין לז.) יתומים אין צריכין פרוזבול דרבן גמליאל ובית דינו אביהם של יתומים. וכתב התומים (סי' ס"ז ס"ק כ"ה) דביתומים קטנים לא בעינן הך טעמא, דבלאו הכי מופקעים מדין שמיטה דלאו בני מעביד מצוה ניהו. וסוגיית הגמ' הנ"ל מדובר בכה"ג שהגדילו לפני שביעית. אך כתב המנ"ח (מצוה תע"ז) דהחוב נפקע ממילא, ואע"פ דקטן לאו בר מעביד מצוה, מ"מ נשמט החוב. ולכא' פליגי בנקודה זו, דס"ל להתומים כדעת הרא"ש והרמב"ם, וכדכתב הב"י הנ"ל דשמיטה איסורא הוא ונהי דנפקא מינה

⁵ כעין זה כתב הגר"ח (הל' מכירה שם) ליישב את הרמב"ם.

בענין שמיטת כספים

לענין ממונא, מכל מקום בעיקרא דדינא לא אתי למיבעי אי מפקינן ממונא מהאי גברא, אלא לענין איסורא. כלומר, עיקר הענין היא האיסורא, והנ"מ לממונא הוי רק דרך אגב. ולכן בקטן, שמופקע ממצוות, לא חל עליו שום ענין של שמיטה. אבל המנ"ח הניח דבעיקר דיינינן ליה כדיני ממונות, ואע"ג דלאו בר מעביד מצוה, מ"מ החוב פקע.

. ז

ונחזור לסוגי' בגיטין (לו:) ומי איכא מידי דמדאורייתא לא משמטא שביעית ותקיננו רבנן דתשמט, אמר אביי שב ואל תעשה הוא, רבא אמר הפקר ב"ד היה הפקר. וביארנו דלפי התוס' והרמב"ם לא תירץ רבא הכי לקושיה קמייתא משום דס"ל דשביעית הוי מדיני איסור והיתר ולא מהני ביה הפקר ב"ד. וא"כ קשה, איך תירץ כאן דתיקנו חז"ל שמיטת כספים בזה"ז מדין הפקר ב"ד. ואולי י"ל דאע"ג דשביעית דאו' הוי דין באיסורין, מ"מ גדר תקנת שמיטה דרבנן הוא מדיני ממונות. וכן משמע ברמב"ם בפירושו למשנה (פ"י מ"ג) וז"ל, השמטת כספים אנו חייבים בזמן הזה מדרבנן ועל ענין זה יש לך לדון ואין להתרשל כשיבקש הנתבע זה הדבר או שיהיה יורש שהעיקר אצלנו טוענין ליורש וכו'. ומשמע שבשביעית בזה"ז לא פקע החוב אלא אם טען כן הלוה. כלו' גדר הדין של שביעית דרבנן הוא שתיקנו זכות ללוה. ומבואר דהוי דין בין אדם לחבירו, ודלא כשמיטה דהוי דין בין אדם למקום. ואע"ג דלא משמע במשנה תורה דפסק הכי, אפשר דלא לגמרי חזר בו. והיינו, דקיי"ל דמשמט החוב ממילא, בלי טענת הלוה. אבל מ"מ עיקר הדין של שמיטת כספים הוא דהוי מצוה בין אדם לחבירו.

וכעין זה מצינו נמי במצות רבית, דאיתא במשנה (ב"מ עה:) ואלו עוברין בל"ת, המלוה והלוה וכו' ובגמ' (סח:) אמר רבא, רב עיליש גברא רבא הוא, ואיסורא לאנשי לא הוי ספי וכו'. ועיי"ש ברא"ש (ס' מ"ב), מדלא קאמר ולא קעביד איסורא, יש לדקדק דאבק רבית אין איסור ללוה ... אלא דוקא גבי מלוה איכא איסורא, הלכך ליכא איסורא ללוה אלא משום לפני עור לא תתן מכשול. וכן הביא הרמ"א להלכה, ביו"ד (סי' ק"ס ס"א). וביאר הגר"צ שכטר שליט"א שהחילוק הוא

כתונת יוסף · Error! Number cannot be represented in specified format.

הרב חיים שיוביץ

דרבית דאורי' הוי איסור בין אדם למקום, ושייך אף ללוה. אבל גדר האיסור רבית דרבנן הוא בין אדם לחבירו, ולכן לא שייך ללוה, דלאו איהו דקמפסיד למלוה, אלא המלוה מפסידו. ומבואר החילוק הזה בין האיסור דאורי' לאיסור דרבנן. ועוד, קיי"ל דאבק רבית אין יוצאה בדדינים, ומ"מ חייב להחזיר לצאת ידי שמים. וצ"ע לכאור', דממ"נ, אם תיקנו חיוב השבה, אמאי אין יוצאה בדדינים. ואם לא תיקנו, אמאי חייב לצאת ידי שמים. והעירני הגר"צ שכטר שליט"א במה שכתב הגר"א (חו"מ סי' פ"ז ס"ק ל"ג) טעמא דנשבע שבועה דרבנן לא נחתינן דגזל דרבנן לא מפקינן מדרבנן כמ"ש במציאת חש"ו וכיוצא וכן רבית דרבנן.⁶ ומבואר דאבק רבית אין יוצאה בדדינים מדין גזל דרבנן דאין יוצאה. וע"כ הניח דרבית דרבנן הוי מדין גזל אף אם חיוב החזרת רבית הוי מדיני איסור.⁷

---

⁶ וכן פי' האבני נזר (סי' קס"ג).

⁷ ועי' במאמרו של הגר"צ שכטר שליט"א באור המזרח (ניסן-תמוז תשמ"ג עמ' 280) שהאריך בחילוק זה בין רבית דאורי' לרבית דרבנן.